

Warszawa, 20 czerwca 2019 r.

Dr hab. Krzysztof Trzcinski, prof. UJ
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytet Jagielloński
krzysztof.trzcinski@uj.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Cicheckiej

pt. Relacje rządu z kobiecymi organizacjami pozarządowymi w Tanzanii

przygotowanej pod kierunkiem dr. hab. Andrzeja Polusa, prof. UW
w Instytucie Studiów Międzynarodowych na Wydziale Nauk Społecznych
Uniwersytetu Wrocławskiego

Opinia ta składa się z czterech części. W pierwszej traktuję o przedmiocie badań, w efekcie których powstała recenzowana rozprawa, ich celach, o przyjętej hipotezie i pytaniach badawczych, a także o zakresie badań. Nadto sytuuję badania mgr Anny Cicheckiej w dyscyplinie naukowej i wskazuję na przyjętą metodykę oraz problematykę terminologiczną. W drugiej części omawiam w skrócie najistotniejsze, w mojej opinii, treści poszczególnych rozdziałów pracy. W części trzeciej prezentuję ocenę badań i dysertacji. W ostatniej, czwartej części umieszczam wniosek końcowy i wnoszę o dopuszczenie mgr Anny Cicheckiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

1. Przedmiot badań i ich naukowy charakter

Badania, których owocem jest recenzowana praca, dotyczyły natury i stanu relacji między kobiecymi organizacjami pozarządowymi a rządem, środowiskiem akademickim, sferą biznesu i donatorami, niemal w całym okresie niepodległego bytu Tanzanii. Do głównych celów badań należały: zidentyfikowanie zakresu przedmiotowego działalności środowisk kobiecych w miastach, analiza ewolucji profili aktywności organizacji pozarządowych, które

działają na rzecz równouprawnienia płci oraz ustalenie ich roli w sferze politycznej. Autorka badań postawiła na ich wstępie następującą hipotezę: „organizacje pozarządowe działające na rzecz równouprawnienia pozostają autonomiczne wobec rządu dzięki praktykowanym formom rzecznictwa politycznego”. Zarazem sformułowała cztery pytania badawcze, które można ująć syntetycznie w sposób następujący: 1) Jak ruchy kobiece pojmują sferę polityczną i czy dostrzegają w niej szansę, czy też barierę dla swych działań?; 2) Jakie, w opinii środowisk kobiecych, okoliczności sprzyjają ich współpracy z rządem, a jakie kontestowaniu działań władzy?; 3) Jakie podmioty kształtują obecnie dyskurs dotyczący praw kobiet w państwie? oraz 4) Jaka jest istota relacji między kobiecymi organizacjami pozarządowymi, a takimi podmiotami jak rząd, środowisko akademickie, sfera biznesu i donatorzy?

W ostatnim pytaniu badań został *de facto* przedstawiony zakres podmiotowy badań. Z kolei ich zakres przedmiotowy obejmuje aktywność lokalnych grup działających na rzecz praw kobiet. Grupy te mają charakter zarówno formalny, jak i nieformalny. Zakres przestrzenny badań odnosi się do dużych miast w kontynentalnej części Tanzanii. Zakres temporalny dotyczy zaś okresu od 1961 roku, tj. momentu uzyskania przez Tanzanię niepodległości, aż do 2016 roku, w którym miały miejsce ostatnie, jak dotychczas, wybory prezydenckie w tym państwie.

Badania mieszczą się w dyscyplinie nauk o polityce i administracji. Miały one charakter naukowy i były prowadzone w ramach podejścia konstruktywistycznego przy użyciu zróżnicowanej metodyki. Autorka zastosowała metody i techniki badań jakościowych (częściowo ustrukturyzowane wywiady pogłębione, wywiady zogniskowane i obserwację uczestniczącą) oraz analizę danych (krytyczną analizę źródeł zastanych, takich jak monografie, artykuły oraz bazy danych; analizę treści wypowiedzi polityków i treści dokumentów; metodę teorii ugruntowanej, w tym tworzenie mapy pojęciowej).

Autorka badań dowiodła rzetelnego podejścia do kwestii definiowania terminów kluczowych dla badań, które prowadziła. We wstępie rozprawy sprecyzowała rozumienie, niekiedy niejednoznaczne w piśmiennictwie naukowym, m.in takich pojęć, jak: „organizacje pozarządowe”, „sektor pozarządowy”, „sektor non profit”, „rzecznictwo organizacji pozarządowych”, „rzecznictwo polityczne”, „środowiska kobiece” i „ruchy kobiece”, a także dokonała identyfikacji ról pełnionych przez organizacje pozarządowe w sferze politycznej.

2. Charakterystyka treści rozprawy

Zasadnicza część rozprawy składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów oraz wniosków. Wstęp do rozprawy został przygotowany zgodnie z zasadami sztuki. Jej autorka wyczerpująco przedstawiła w nim przedmiot badań, problematykę terminologiczną, zakres i cele badań, hipotezę, pytania badawcze, zastosowane podejście teoretyczne i metodykę. Dokonała również uzasadnienia wyboru Tanzanii jako studium przypadku. Dowiodła nadto znajomości stanu piśmiennictwa w tematyce, którą badała.

Problematyki teoretycznej, choć w odmiennym ujęciu, dotyczy również rozdział pierwszy. Autorka tłumaczy w nim różnorodność stanowisk konstruktywistycznych, co jest niezwykle istotne, biorąc pod uwagę osadzenie jej badań w perspektywie teorii konstruktywizmu. Podejmuje również problemy: przeszczepialności pojęć, istoty koncepcji społeczeństwa obywatelskiego, ruchów społecznych i sektora pozarządowego, kultury politycznej w państwach Afryki Subsaharyjskiej, a także różnorodności form zaangażowania politycznego.

We wstępie i rozdziale pierwszym badaczka wykazała rzetelność swojego warsztatu teoretycznego, w tym dogłębne zrozumienie nomenklatury pojęciowej oraz biegłość w posługiwaniu się nią. Zarazem dowiodła gruntownego przygotowania teoretycznego do analizy przedmiotu badań.

Rozdział drugi został poświęcony analizie ról pełnionych przez kobiety w społeczeństwach Afryki Subsaharyjskiej, częściowo z perspektywy myśli feministycznej, zachodniej i afrykańskiej. W rozdziale tym autorka dokonała również ogólnej analizy statusu kobiet afrykańskich, biorąc pod uwagę różnorodne uwarunkowania, w tym zwłaszcza natury politycznej, ekonomicznej i kulturowej. Ponadto omówiła gwarancje prawne statusu kobiet i, szerzej, kwestii równouprawnienia płci w syntetycznym ujęciu ustawodawstwa wewnętrznego państw Afryki Subsaharyjskiej oraz ich zobowiązań prawnomiędzynarodowych. Ta część pracy stanowi niezbędne prelude do analizy historii i kondycji sektora pozarządowego w Tanzanii.

W rozdziale trzecim została dokonana analiza uwarunkowań rozwoju sektora pozarządowego w Tanzanii od czasów jednopartyjnych rządów pod przywództwem Juliusa Nyerere aż po okres nam współczesny, relatywnego pluralizmu politycznego w warunkach

silnie scentralizowanej władzy. Autorka wyjaśniła nadto specyfikę społeczeństwa obywatelskiego w Tanzanii i wyodrębniła fazy rozwoju sektora pozarządowego. Rozdział ten ma charakter ogólny i zarazem wprowadzający do analizy tanzańskich środowisk kobiecych.

Dogłębne omówienie tych środowisk autorka przeprowadziła w rozdziale czwartym, którego początkowa część dotyczy uwarunkowań statusu kobiet w Tanzanii. Uwarunkowania te zostały wytłumaczone zarówno w oparciu o literaturę przedmiotu, jak i narracji członków lokalnych organizacji pozarządowych. Takie podejście należy uznać za cenne. W rozdziale tym autorka dokonała również charakterystyki kobiecych organizacji pozarządowych w Tanzanii, wyodrębniając ich profile i identyfikując strukturę relacji tychże z instytucjami rządowymi. Co niezwykle istotne z punktu widzenia postawionej hipotezy, autorka dokonała również analizy form rzecznictwa politycznego w kobiecych organizacjach pozarządowych.

Z perspektywy przedmiotu badań najważniejsze znaczenie ma rozdział piąty. Autorka dokonała w nim gruntownej analizy relacji między kobiecymi organizacjami pozarządowymi a rządem w różnych okresach rozwoju politycznego Tanzanii. Na uwagę zasługuje zwłaszcza identyfikacja zasadniczych wydarzeń politycznych, które miały wpływ na rozwój wzajemnych relacji między wskazanymi podmiotami. Autorka określiła również charakter najważniejszych przeobrażeń dokonujących się w tych relacjach. Za niezwykle wartościową należy uznać analizę korelacji między ewolucją kobiecych organizacji pozarządowych, a przekształceniami reżimu i, szerzej, systemu politycznego w Tanzanii. Autorka nie poprzestała jednak na analizie relacji między kobiecymi organizacjami pozarządowymi a rządem, lecz pokusiła się również o syntezę stosunków pomiędzy tymi organizacjami, a środowiskiem akademickim, sferą biznesu i donatorami.

W zakończeniu zasadniczej części rozprawy autorka dokonała weryfikacji hipotezy, przedstawiła odpowiedzi na postawione pytania badawcze oraz zaprezentowała wnioski odnoszące się do kondycji relacji między kobiecymi organizacjami pozarządowymi a rządem i innymi podmiotami sfery publicznej.

3. Ocena badań i rozprawy

Moja ocena badań i rozprawy jest wysoka. Lektura dysertacji pozwala z pełną odpowiedzialnością stwierdzić, że mgr Anna Cichecka z pasją przeprowadziła badania

oryginalne i potrzebne. Badania mgr Anny Cicheckiej rozwijają wiedzę w zakresie problematyki działalności organizacji pozarządowych, zwłaszcza kobiecych, w Afryce Subsaharyjskiej i ich relacji z innymi podmiotami sfery publicznej. Wybrany do badań przykład Tanzanii uważam za szczególnie cenny w perspektywie temporalnej z uwzględnieniem ewolucji systemu politycznego tego państwa. Rozważania autorki uważam za poważne i budzące zaufanie.

Przedmiot badań został gruntownie umocowany w ramach teorii konstruktywistycznej. Autorka dowiodła znajomości tej teorii i jej przydatności dla badań, które przeprowadziła. Mgr Anna Cichecka wykazała się świetną znajomością metodyki nauk społecznych i właściwym zastosowaniem konkretnych metod i technik adekwatnych dla realizacji konkretnych celów badawczych. Cele te zostały w pełni zrealizowane, a hipoteza poddana rzetelnej weryfikacji. Badania zostały oparte na bardzo bogatej bazie źródłowej. Źródła pierwotne i wtórne zostały dobrane starannie i rzeczowo. Warsztat przypisów i bibliografia są imponujące.

W rozprawie autorka dojrzałe buduje związek przyczynowo-skutkowy między kolejnymi zagadnieniami, które analizuje. W konsekwencji strukturę pracy należy ocenić jako spójną i tworzącą logiczną całość. Wywód autorki jest przy tym płynny. Ponadto, na podkreślenie zasługuje umieszczenie syntetycznych podsumowań na końcu poszczególnych rozdziałów.

Oczywiście każdą pracę można ulepszyć, a zadaniem recenzenta jest między innymi wskazanie miejsc, w których warto to uczynić.

I to właśnie w kwestii struktury pracy można postawić zarzut pewnej asymetryczności. Głównemu tematowi rozprawy, przedstawionemu w jej tytule poświęcony jest bowiem przede wszystkim piąty rozdział (s. 157-212) oraz zakończenie (s. 213-219). Osobiście nieco inaczej postawiłbym akcenty, rozbudowując rozdział końcowy, być może kosztem wcześniejszych rozdziałów. Wielkim atutem studiów podjętych przez mgr Annę Cichecką są bowiem badania terenowe prowadzone dwukrotnie w Tanzanii. Pochodzące z nich, tj. z wywiadów i obserwacji, treści można by zapewne jeszcze szerzej przedstawić i omówić. I tak np. podrozdział 5.5.2 (s. 205-210) dotyczy problematyki wskazanej w jego nazwie: *Tanzański sektor NGO wobec donatorów, środowisk akademickich i sfery biznesu*. Ma on jednak dość skromną objętość, około pięciu stron. Czy można by go poszerzyć o więcej informacji zdobytych w wywiadach w trakcie badań terenowych?

Z kolei w scenariuszu wywiadu (s. 255) pierwsze pytanie zostało sformułowane w sposób następujący: „Jak wyglądają relacje pomiędzy sektorem NGO a przedstawicielami sfery politycznej/biznesowej/środowisk akademickich w Tanzanii?”. Autorka pisze również we wstępie rozprawy (s. 18), iż: „Zakres podmiotowy badań obejmuje państwo (instytucje rządowe i administracyjne), naukowe instytucje publiczne (uczelnie wyższe, instytucje badawcze), podmioty gospodarcze oraz organizacje pozarządowe działające w obszarze kreowania aktywności środowisk kobiecych i wzmacniania ich roli społecznej w Tanzanii”, a tymczasem tytuł rozprawy (*Relacje rządu z kobiecymi organizacjami pozarządowymi w Tanzanii*) traktuje jedynie o dwóch rodzajach podmiotów: rządzie i kobiecych organizacjach pozarządowych, pomijając pozostałe.

Last but not least, w tytule dysertacji jest mowa o „relacjach rządu z kobiecymi organizacjami pozarządowymi”, podczas gdy w – przywołanym już wcześniej – pierwszym pytaniu scenariuszu wywiadu kolejność jest odwrotna: „Jak wyglądają relacje pomiędzy sektorem NGO a przedstawicielami sfery politycznej...”. Podobnie rozdział V rozprawy nosi tytuł „Relacje rządu z kobiecymi organizacjami pozarządowymi...” (s. 157), ale już np. podrozdział 5.5.1 zatytułowany jest (s. 193): „Stan relacji pomiędzy kobiecymi organizacjami pozarządowymi a rządem”. W konsekwencji nasuwa się pytanie, czy wymienne sytuowanie podmiotów wskazanych relacji w odmiennej kolejności jest przypadkowe, czy ma jakiś głębszy sens. A jeśli tak (co wydaje się wątpliwe), to jaki?

Na końcu warto zwrócić uwagę na fakt, że autorka niejako nadaje dysertacji status badań, np. na s. 19, gdy zauważa, że: „W dysertacji za główną perspektywę teoretyczną przyjęto konstruktywizm społeczny...” lub na s. 28, gdy wskazuje: „Określono także cele rozprawy...”). Tymczasem stwierdzenia te powinny odnosić się do badań, a nie do rozprawy. Dysertacja jest owocem badań i *sui generis* raportem z nich. Służy przedstawieniu szczegółowej analizy zebranego materiału badawczego oraz jej wyników. Rozprawa nie jest sama w sobie badaniami. Zatem to w badaniach, a nie w rozprawie przyjęto daną perspektywę teoretyczną i to dla badań, a nie dla dysertacji wyznaczono pewne cele.

Przedstawione mankamenty rozprawy nie umniejszają w żaden sposób wartości badań, a jedynie mogą służyć uzyskaniu lepszego efektu w perspektywie publikacyjnej.

4. Wniosek końcowy

W konkluzji stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Anny Cicheckiej spełnia wymogi procesu ubiegania się o uzyskanie stopnia doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce i administracji i wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Krzysztof Trzcíński

